

KMOTROVSTVÍ V „PROTOINDUSTRIÁLNÍCH“ OBLASTECH VÝCHODNÍCH ČECH V POLOVINĚ 17. STOLETÍ

Ladislav NEKVAPIL – Šárka NEKVAPIL JIRÁSKOVÁ

Historická demografie, dnes zcela samozřejmě považovaná za etablovanou mezioborovou vědní disciplínu sociální historie, prodělala od poloviny minulého století značný vývojový posun.¹⁾ Zejména vlivem antropologizace historického bádání a s tím spojeným objevováním člověka jako historické entity vyvstala celá řada nových témat dotýkajících se důležitých společenských fenoménů a vztahových interakcí mezi – doposud často neviditelnými – dějinnými aktéry či sociálními skupinami. V rámci tuzemského historicko-demografického bádání se tak etablovalo několik výzkumných proudů, mezi kterými se objevilo například studium problematiky vdovství a nemanželských dětí,²⁾ rodinných a majetkových vazeb či strategií v hos-

1) Nejnověji k vývoji historické demografie Antoinette FAUVE-CHA-MOUX – Ioan BOLOVAN – Sølvi SOGNER, *A Global History of Historical Demography. Half a Century of Interdisciplinarity*, Bern 2016. V českém prostředí shrnul Jan HORSKÝ, *Historická demografie a nové metodické pohledy na sociální dějiny*, *Historická demografie* 19, 1995, s. 135–154; Eduard MAUR, *Přehled vývoje české historické demografie*, *Demografie* 50, 2008, č. 4, s. 268–275.

2) Výběrem Eliška CHADIMOVÁ, *Nemanželské děti v Poličce ve druhé polovině 19. století*, *Historická demografie* 40, 2016, č. 2, s. 199–225; Tereza SIGLOVÁ, *Siroťci a vdovy v městečku Dašicích v letech 1563–1618*, *Východočeský sborník historický* 11, 2002, s. 3–40; Markéta SKOŘEPOVÁ, *Ovdovění a osiřené ve venkovské společnosti. Panství Nový Rychnov (1785–1855)*, České Budějovice 2016; TÁŽ, *Stereotypy vdovství a vdovectví v tradiční venkovské společnosti*, in: *Utváření identity ve vrstvách paměti*, České Budějovice 2011, s. 283–321; TÁŽ, *Uzavření nového manželství jako životní strategie ovdovělých venkovských žen (panství Nový Rychnov, 1. polovina 19. století)*, *Zpravodaj Historického klubu* 20, 2009, č. 1–2, s. 7–30; TÁŽ, *Vdovství v tradiční venkovské společnosti (přehled bádání)*, *Historická demografie* 35, 2011, č. 1, s. 1–31; Dana ŠTEFANOVA, *Vdovy v raném novověku. Studie k právnímu postavení a jednání „viditelných“ žen na příkladu praxe panství Frýdlant v severních Čechách mezi léty 1550–1750*, Sborník prací Filozofické fakulty brněnské uni-

podářsky specifických (zejm. protoindustriálních) regionech,³⁾ sociálně-náboženského vývoje v raném novověku⁴⁾ či témata dětství a dospívání.⁵⁾ Mezi tyto okruhy, které na jedné straně nacházejí inspiraci v západoevropském historickém či historicko-demografickém bádání, na druhou stranu se opírají o možnosti a limity tuzemské pramenné základny, je třeba zařadit také v posledních letech se objevující téma kmotrovství, jehož badatelský potenciál dosud nebyl ani zdaleka odkryt, natož pak vyčerpán.⁶⁾ Zvláště

verzity – Řada historická (C) 51, 2004, s. 49–69; Daniela TINKOVÁ, *Ilegitimita a „nová ekonomie života“ v osvěcenské Habsburské monarchii. Problém svobodných matek a nemanželských dětí mezi sociální kontrolou a sociální péčí na prahu občanské společnosti*, Historická demografie 27, 2003, s. 133–172; Alice VELKOVÁ, *Nemanželské děti ve venkovské společnosti na přelomu 18. a 19. století*, in: Dítě a dětství napříč staletími. 2. Pardubické bienále. 4.–5. dubna 2002, Pardubice 2003, s. 205–227; TÁŽ, *Sebevědomé, nebo zoufalé? Vdovy hospodářiči na venkovských usedlostech v první polovině 19. století*, in: Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století: sborník příspěvků z konference uspořádané ve dnech 23.–24. listopadu 2006, Praha 2007, s. 321–340; TÁŽ, *Unmarried mothers in pre-industrial Bohemian rural society – example of the Štáhlavy domain 1741–1830*, Historická demografie 40, 2016, č. 2, s. 179–199.

3) Markéta PRAŽÁKOVÁ SELIGOVÁ, *Život poddaných v 18. století: osud, nebo volba?*, Praha 2015; Dana ŠTEFANOVÁ, *Erbschaftspraxis, Besitztransfer und Handlungsspielräume von Untertanen in der Gutsherrschaft. Die Herrschaft Frýdlant in Nordböhmen 1558–1750*, Wien–Stuttgart 2009; Alice VELKOVÁ, *Krutá vrchnost, ubozí poddaní? Proměny venkovské rodiny a společnosti v 18. a první polovině 19. století na příkladu západočeského panství Štáhlavy*, Praha 2009; nejnověji Šárka NEKVAPIL JIRASKOVÁ, *Protoindustriální společnost. Populační chování a životní strategie venkovského obyvatelstva severovýchodních Čech v 18. a 19. století*, Pardubice 2019.

4) Ladislav NEKVAPIL, *Východočeští nekatolíci v době baroka a osvícenství. Chrudimský kraj v letech 1621–1781*, Pardubice 2015.

5) Václav ČERNÝ, *Dědicové a jejich sourozenci. Sonda do poměrů selských rodin. Protivínsko (1780–1830)*, disertační práce FF Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, České Budějovice 2019; Ladislav NEKVAPIL, *Čelední služba v Čechách v raném novověku: právní, sociální a ekonomické aspekty*, Pardubice 2020; Věra SLOVÁKOVÁ, *Fenomén osiření v životním cyklu vesnických dívek a mladých žen v 1. polovině 18. století*, Zpravodaj Historického klubu 21, 2010, s. 82–110; TÁŽ, *Životní poměry dívek a mladých žen ve vsi Křenovice v 18. století*, Historická demografie 42, 2018, č. 2, s. 211–237.

6) K nejvýznamnějším pracím evropské historiografie k tématu kmotrovství v raném novověku výběrem: Guido ALFANI, *Fathers and Godfathers. Spiritual Kinship in Early-Modern Italy*, Farnham 2007; Guido ALFANI – Vincent GOURDON, *Fêtes du baptême et publicité des réseaux sociaux en Europe Occidentale. Grandes tendances de la fin du Moyen Âge au XXe siècle*, Annales de démographie historique 117, 2009, s. 153–189; TITÍŽ (edd.), *Spiritual Kinship in Europe, 1500–1900*, Basingstoke 2012; Christine FERTIG, *Familie, verwandtschaftliche Netzwerke und Klassenbildung im ländlichen Westfalen*

zajímavé je sledovat tento fenomén a jeho vývoj v době raného novověku, potažmo na přelomu tradiční a moderní společnosti, kdy vlivem procesů industrializace, sekularizace a modernizace dochází k jeho zřejmě nejdynamičtější proměně, a to nejen ve smyslu jeho původního poslání a obsahu, ale i praktické formy. Přitom právě 17. století je v tuzemských poměrech dobou, odkdy je možné problematiku kmotrovství, úzce navázanou na prameny církevní provenience, konkrétně matriční evidenci, systematicky zkoumat.

Cílem tohoto příspěvku je jednak poukázat na dílčí témata, která je možné v rámci problematiky kmotrovství na základě tuzemských pramenů reálně sledovat v prostředí raně novověkého venkova, jednak se pokusit některé z těchto badatelských otázek zodpovědět komparativním studiem dvou poddanských lokalit východních Čech, z pohledu české historické vědy považovaných za „protoindustriální“. Pojem „protoindustriální“ pak uvádíme v uvozovkách záměrně s ohledem na parametry shodně označovaných oblastí západní Evropy (německé země, Anglie ad.), jež lze s tuzemskou situací porovnávat jen velmi obtížně. Přesto se z našeho pohledu jedná o lokality charakterizované vysokým podílem domácí výroby, která se v pozdějších obdobích rozvinula ve výrobu industriální, nebo v nich naopak došlo k deindustrializaci.⁷⁾ V našem případě se pokusíme porovnat parametry kmotrovských vazeb ve farnosti Hlinsko, ležící na okraji Českomoravské vrchoviny, s podkrkonošskou farností Hostinné, a to v polovině 17. století. Zároveň se zamyslíme nad tím, zda je možné konstruovat obecně platné principy společenských fenoménů v raně novověké venkovské společnosti za předpokladu, že zkoumáme shodné jevy v oblastech s obdobnými ekonomickými a geografickými parametry, ale odlišnou polohou v rámci území Čech.

K metodice výzkumu kmotrovských vazeb v tradiční společnosti

Dotkneme-li se metodiky výzkumu kmotrovství ve venkovském prostoru raného novověku, obecně, a přes silný důraz historické vědy posledních let na studium individua a jeho potřeb (užití mikrohistorického přístupu, někdy až jakási „mikrohistorizovaná historie“), se ukazuje, že nejvhodnějším badatelským přístupem jsou rodinné rekonstrukce zpracované na základě

1750–1874, Stuttgart 2012; Will COSTER, *Baptism and Spiritual Kinship in Early Modern England*, Burlington 2002. Tuzemská literatura k problematice kmotrovství viz citace níže (pozn. 10).

⁷⁾ K teorii protoindustrializace nejnověji Šárka NEKVAPIL JIRÁSKOVÁ, *Protoindustrializace a možnosti studia populačního vývoje v oblasti severovýchodních Čech*, Český časopis historický 113, 2015, č. 1, s. 27–49.

matriční evidence křtů či vrchnostenské evidence poddanského obyvatelstva v dlouhém časovém horizontu, a pochopitelně v ideálním případě ve vzájemné kombinaci, případně v kombinaci s jinými typy pramenů.⁸⁾ Přese vše se ale vždy setkáme s potížemi, které vychází jednak z kvality použitých pramenů, jednak z jejich informačních limitů (např. neevidence určitých složek obyvatelstva, odlišné regionální zvyklosti zápisů atd.). Sondy vzniklé na základě rodinných rekonstrukcí vytvářené pro uzavřené celky jednotlivých panství či farností je pak více než žádoucí podrobovat vzájemnému srovnání (což závisí na dostatečném počtu provedených analýz), tedy pokoušet se ve výzkumu kmotrovství o aplikaci komparativního přístupu. Ten je nicméně často velmi problematický např. z důvodu volby odlišných parametrů či měřítek studovaných aspektů u různých autorů, nekompatibility užívání dobových nebo naopak umělých (novodobých) pojmů a kategorií atd.

V českých poměrech je přitom badateli k dispozici pestrá paleta vhodných archivních pramenů různé proveniencie, které jsou běžně využívány ke studiu rodinných struktur a demografických aspektů vývoje společnosti. Jedná se především o již zmíněné církevní matriky (pro oblasti, kde byla v této době již vedena kvalitní matriční evidence křtů), dále soupis obyvatel podle víry z roku 1651, sirotčí či poddanské soupisy, soupisy duší (status animarum), katastry apod. Oblastí či lokalit, kde již v polovině 17. století existovala matriční evidence, je k dispozici soupis obyvatel podle víry 1651 a jsou dochované sirotčí či poddanské seznamy (ideálně v sériích), pozemkové knihy apod., sice není bezpočet, ale existují. Přesto, jak již bylo naznačeno, je třeba polovinu 17. století považovat z pramenného hlediska za spodní hranici možného kvantitativně (a omezeně i prosopograficky) orientovaného studia tématu kmotrovství v prostředí českého venkova.

Přese všechno je v tuzemsku v rámci dosavadního výzkumu dějin raného novověku studium kmotrovských vazeb zcela nedostatečně reflektováno.⁹⁾ Dosud máme k dispozici většinou lokální a časově poměrně úzce vymezené sondy publikované buď jako samostatné odborné články, nebo

8) Takový přístup nejnověji podpořila Markéta SKOŘEPOVÁ, *Kmotrovství jako badatelský problém. K sociálním dějinám raného novověku a 19. století*, Český časopis historický 114, 2016, č. 1, s. 64–88.

9) Přesto se s prvotním zájmem o téma můžeme setkat již na počátku 20. století na stránkách časopisu Český lid, viz Josef KESSLER, *Tištěná prosba za kmotrovství z r. 1798*, Český lid 5, 1896, s. 281–282; Bohumil LUKAVSKÝ, *Žádost o kmotrovství z konce XVII. věku*, Český lid 13, 1904, s. 250.

jako součást či „vedlejší produkt“ jiných výzkumů.¹⁰⁾ Zahraniční historio-
grafie se přitom tomuto fenoménu začala věnovat již před několika deká-
dami, byť důraz na studium kmotrovství v jednotlivých zemích je značně
odlišný. V Česku nicméně došlo prozatím ke shrnutí poznatků evropské
historické vědy a naznačení dalších možných cest pouze ve studii M. Sko-
řepové, která ani tak neobsáhla všechny zásadní výstupy k tomuto tématu.¹¹⁾

Základní otázky studia kmotrovství

Instituce kmotrovství prostupovala v prostředí tradiční společnosti
napříč všemi sociálními vrstvami, kmotry se stávaly osoby všech spole-
čenských tříd, byť jistá snaha o výběr lépe situovaných osob do rolí kmotrů
byla patrná a měla zcela praktické motivy.¹²⁾ S tím souvisí i vliv kmotrov-
ství na budování sociálních vztahů a sítí. Vazby vzniklé mezi účastníky
křestního obřadu měly především společensko-duchovní rozměr (podobně
jako příslušnost k náboženskému bratrstvu).¹³⁾ Se sociálními vazbami

10) Problematikou kmotrovství v období raného novověku a 19. století se
v českých poměrech dosud zabývali např. (výběrem z novějších příspěvků): Josef
GRULICH, „*Slavnostní okamžiky*“ – *svatební a křestní obřady období raného
novověku*, Historická demografie 24, 2000, s. 49–82; Miroslava MELKE-
SOVÁ, *ADHIBERI SOLENT, QUI COMPATRES VOCANTUR. Kmotrovství ve
venkovském prostředí raného novověku na základě výzkumu chýnovské farnosti*,
Historická demografie 27, 2003, s. 63–122; TÁŽ, *Geografický horizont křtu v po-
lovině 17. století na Chýnovsku*, in: Eduard Maur – Josef Grulich (edd.), *Dějiny
migrací v českých zemích v novověku*, Historická demografie 30 (supplementum),
2006, s. 205–242; Alexandra NAVRÁTILOVÁ, *Narození a smrt v české lidové
kultuře*, Praha 2004, s. 72 nn; Josef KADEŘÁBEK, *Protireformace Slaného
v letech 1610–1635 a její dopad na sociální vazby radních*, Historická demogra-
fie 33, 2009, č. 1–2, s. 9–44; Ladislav NEKVAPIL, *Kmotrovské vazby ve farnosti
Hlinsko v letech 1645–1650 z hlediska sociálně-náboženského (sonda)*, Histo-
rická demografie 35, 2011, č. 1, s. 33–44. (rozpracované v TÝŽ, *Východočestí
nekatolíci v době baroka a osvícenství*, s. 129–141.). Pro období 19. století více
Gabriela KREJČOVÁ ZAVADILOVÁ, *Kmotrovství evangelického sboru h. v.
v Moravci v 19. století*, Vlastivědný sborník Pelhřimovska 25, 2019, s. 49–60;
Markéta SKOŘEPOVÁ, *Křty a kmotrovství ve farnosti Nový Rychnov v 19. století*,
Historická demografie 42, 2018, č. 1, s. 43–63; Hana STOKLASOVÁ, *Katolické
přechodové rituály v českých zemích v „dlouhém“ 19. století*, Pardubice 2017.

11) Dosavadní studium, perspektivy výzkumu problematiky kmotrovství
vč. zásadních otázek, které je nutné v rámci tohoto tématu pro období raného
novověku a 19. století řešit, shrnula ve své studii nejnověji M. SKOŘEPOVÁ,
Kmotrovství jako badatelský problém.

12) Např. L. NEKVAPIL, *Kmotrovské vazby ve farnosti Hlinsko*, s. 37–39;
J. KADEŘÁBEK, *Protireformace Slaného v letech 1610–1635*, s. 22.

13) Většina badatelů z okruhu „západoevropské“ historiografie hovoří o vzta-
zích navázaných prostřednictvím kmotrovství jako o tzv. *duchovním příbuzenství*

koreluje i geografický horizont, který v případě kmotrovství lze zpravidla od poloviny 17. století alespoň v omezené míře studovat. To nám umožňuje rekonstruovat prostor, ve kterém raně novověký člověk uskutečňoval neekonomicky motivovanou migraci.

Pokusme se na tomto místě zformulovat několik základních výzkumných otázek, které souvisí s kmotrovskými vazbami v raném novověku (v městském i venkovském prostoru), ale kterým se v rámci české historiografie buď dosud nikdo systematicky nevěnoval, nebo jejich studium prozatím nebylo dostatečné. Zároveň je však u těchto dílčích témat možné spatřovat poměrně dobré podmínky k jejich zpracování, zejména z hlediska dostupnosti archivních pramenů.¹⁴⁾

Jedním z takových badatelských problémů, jehož osvětlení může změnit pohled na život, působení, ale především podobu sociálních sítí členů marginalizovaných vrstev, jsou křty dětí na cti snížených rodičů, zejména z katovských rodin, ale i dalších potomků osob žijících tzv. na okraji (zejména nemanželské děti). Byl postoj většinové raně novověké společnosti skutečně tak rigorózně rezervovaný až odmítavý k sociálně vyloučeným skupinám, potažmo k osobám stíženým ztrátou cti, jak se tradičně uvádí? Jak bychom potom vysvětlili, že mezi účastníky křestních obřadů se v roli kmotrů potomků nečestných povolání a nemanželských dětí objevují významní představitelé místní samosprávy či osoby s vyšším společenským postavením?¹⁵⁾ Dosud nečetné výzkumy na toto téma naznačují, že je zřejmě

(angl. *spiritual kinship*), viz např. Jack GOODY, *Proměny rodiny v evropské historii*, Praha 2006, s. 42; G. ALFANI – V. GOURDON, *Spiritual Kinship and Godparenthood: an Introduction*, in: Titíž (edd.), *Spiritual Kinship in Europe*, s. 1–43; W. COSTER, *Baptism and Spiritual Kinship in Early Modern England*, s. 1–6 ad. Tento termín se objevuje již v dílech kulturních antropologů, např. Sidney W. MINTZ – Eric E. WOLF, *An Analysis of Ritual Co-parenthood (compadrazgo)*, *Southwestern Journal of Anthropology* 6, 1950, s. 341–368. Ti chápou kmotrovství ve smyslu duchovního příbuzenství coby mechanismu sloužícího k intenzifikaci existujících vztahů nebo k rozšíření příbuzenského systému.

14) Jak již bylo uvedeno, základní otázky výzkumu kmotrovství obecně položila již M. SKOŘEPOVÁ, *Kmotrovství jako badatelský problém*.

15) Tímto tématem se nejnověji zabývala Marie MATĚSAKOVÁ, *Staré vs. nové pojetí bezecnosti. Každodennost „snížených lidí“ v prostoru měst 17. století*, in: Magdaléna Nová – Marie Opatrná (edd.), *Staré a nové. Staré jako východisko, či překážka?* Sborník příspěvků mezinárodní konference studentů doktorských studijních programů, Praha 2016, s. 373–378, zde s. 375–377. Studie vychází ze závěrů kvalifikační práce autorky, viz Marie PULTAROVÁ, *Snížení lidí v prostoru raně novověkého města (Kati a pohodní ve východočeských městech 17. století)*, diplomová práce Ústavu českých dějin FF Univerzity Karlovy, Praha 2015, zejm. s. 125–139. Autorka na základě svého výzkumu

na čase alespoň zčásti zrevidovat dosavadní pohled na život a postavení marginálních sociálních vrstev a jejich začlenění do tehdejší společnosti, resp. jejich strategie budování sociálních sítí, které se často, zdá se, zcela běžně křížily se strategiemi osob na cti nestižených.

Prostřednictvím analýzy církevních matrik a soupisu obyvatel podle víry z roku 1651 lze také sledovat náboženskou stratifikaci kmotrů ve vztahu k vyznání rodičů křtěnce, což může do značné míry poukazovat na lokální rozdíly nejen v religiozní prostupnosti pobělohorské společnosti v návaznosti na proces probíhající rekatolizace. Do jaké míry spolu koexistovaly či dokonce spolupracovaly skupiny nekatolického a katolického obyvatelstva kolem poloviny 17. století?¹⁶⁾ Zde je třeba sice konstatovat neexistenci analogického pramene k soupisu obyvatel podle víry z roku 1651, který by nám umožnil sledovat vývoj sociálních vazeb v různých konfesijních táborech na základě instituce kmotrovství i v dobách pozdějších, přesto, a s ohledem na někdy problematickou vypovídací hodnotu pramene, je však naznačena problematika zajímavým dokladem sociálních preferencí raně novověkých měšťanů a venkovanů.¹⁷⁾

Proměna vnímání a funkce kmotrovství v dlouhém časovém horizontu, která souvisí zejména s otázkami volby pokrevně příbuzných kmotrů, sociální hierarchie kmotrů, jejich počtu a „pořadí“ při křtu, věku apod., je dalším důležitým tématem, které je třeba v rámci výzkumu intenzivněji rozvíjet. Přes značnou strnulost tradic, které se odvolávají na raně stře-

v podstatě popírá dosud zažitou představu (pro katovské prostředí utvrzovanou zejm. Josefem Svátkem, viz Josef SVÁTEK, *Dějiny poprav a katů v Čechách*, Praha 2004, s. 99), že z důvodu nečestnosti katovského povolání mohly být kmotry katovských dětí opět pouze osoby na cti snížené. Rovněž v případě křtů nemanželských dětí v průběhu 17. a 18. století se na základě studia církevních matrik ukazuje poměrně hojná praxe, kdy za kmotry bylo zapsáno jednak více osob, než bylo obvyklé, jednak se zdaleka nejednalo o příslušníky nejnižších sociálních vrstev.

16) Například v nábožensky smíšeném prostředí východních Čech byl na základě kombinace církevních matrik a soupisu obyvatel podle víry proveden výzkum kmotrovských vazeb na panství Rychmburk, resp. ve farnosti Hlinsko v polovině 17. století, jehož výsledky ukázaly, že otázky konfesijní příslušnosti ve venkovském prostoru nemusely v této době ještě hrát podstatnější roli. Více viz L. NEKVAPIL, *Východočeskí nekatolíci*, s. 138–141. Dále se problematiky dotkla rovněž M. MELKESOVÁ, *ADHIBERI SOLENT, QUI COMPATRES VOCANTUR*, s. 79–80.

17) V nábožensky smíšených oblastech za předpokladu existence dostatečně kvalitní matriční evidence okolo poloviny 17. století a s dochovaným soupisem obyvatel podle víry 1651.

dověkou praxi a na jejichž základě dodnes římskokatolická církev staví, procházelo jak chápání, tak i provádění křtu ve středoevropském prostoru nezanedbatelným vývojem, který je zřejmě nejvíce patrný v období od poloviny 16. do poloviny 19. století. Tento vývoj je ohraničen na jedné straně reformací, tedy vznikem nových konfesí a také snahou katolické církve o vnitřní reformu, na straně druhé sekularizací druhé poloviny 19. století (pokud za její první stupeň nepovažujeme již období osvícenství).¹⁸⁾ Neoddělitelnou součástí křtu je také instituce kmotrovství, jejíž funkce i vnímání se transformovaly v souvislosti s proměnou křtu.¹⁹⁾ Jak se v tomto ohledu tedy kmotrovství proměňovalo v čase?²⁰⁾

Faktický vliv kmotra na život křtěnce je dalším tématem, které je třeba brát v potaz. Tradičně se totiž hovoří o nezanedbatelné roli kmotra v procesu výchovy a případného hmotného zabezpečení kmotřence, pokud tento z jakýchkoliv důvodů osiřel. Popsaná situace v období raného novověku nenastávala výjimečně. Roli opatrovníka sirotčích věcí v prostředí venkova sice přebírala vrchnost, nicméně závazek kmotra, který v průběhu křestního obřadu navázal se křtěncem a jeho rodinou nové duchovní příbuzenství, měl být rovněž naplněn.²¹⁾ Jak reálně ovlivňoval kmotr život kmotřence či jeho hmotné zabezpečení, a lze vůbec jeho roli v tomto smyslu rekonstruovat?²²⁾ Takový případ by bylo možné postihnout zejména tehdy, pokud by se kmotr osiřelého kmotřence reálně ujal a přijal ho za člena vlastní domácnosti. Společné soužití však jistě nebylo podmínkou poskytnutí potřebné opory či pomoci v případě osiření kmotřence.

Další možností je propojení studia kmotrovství s výzkumem čelední služby, kde lze rovněž předpokládat částečné naplnění myšlenky duchov-

18) Například v anglickém prostředí došlo k zásadní proměně středověké podoby křtu (po stránce významové i funkční) již vlivem reformačních změn. Od poloviny 16. století se zvyšoval tlak na křest jako veřejný akt, který odrážel myšlenkový proud patrný v reformovaném protestantismu. Vlivem fragmentace náboženského prostoru 17. století pak kmotrovství začalo inklinovat k individualitě, kdy křest přestal hrát roli „vstupní brány“ do společnosti. Viz W. COSTER, *Baptism and Spiritual Kinship in Early Modern England*, s. 51–52, 278.

19) L. NEKVAPIL, *Východočeští nekatolici*, s. 129–130.

20) Z hlediska vývoje kanonického práva tuto otázku naznačuje M. SKOŘEPOVÁ, *Kmotrovství jako badatelský problém*, s. 68–70.

21) M. MELKESOVÁ, *Geografický horizont křtu v polovině 17. století*, s. 225; J. GRULICH, „*Slavnostní okamžiky*“ – *svatební a křestní obřady období raného novověku*, s. 61–62; L. NEKVAPIL, *Východočeští nekatolici v době baroka a osvícenství*, s. 136.

22) M. Skořepová na základě výsledků zahraničních výzkumů teorii o faktickém vlivu kmotra na výchovu křtěnce spíše vyvrací, viz M. SKOŘEPOVÁ, *Kmotrovství jako badatelský problém*, s. 84–85.

ního příbuzenství navázaného skrze křest.²³⁾ Rodiče tak mohli využívat této dimenze sociálních sítí jednak k ulehčení vlastní ekonomické situace v případě potomků, které sami nevyužili ve svém hospodářství (týkalo se zpravidla nižších sociálních vrstev), jednak k ochraně dětí před nástupem do nucené vrchnostenské služby, kdy v některých případech není vyloučeno využívání kmotrů. Víme totiž, že čelední služba byla v ne zcela zanedbatelné míře absolvována u osob příbuzných.²⁴⁾ Podstata samotného příbuzenství (pokrevní či duchovní) však dosud zůstává víceméně otázkou.

Z jiného úhlu se pak lze na vztah kmotra a křtěnce dívat z pohledu „sponzorství“, tedy hmotných a finančních odkazů ve prospěch kmotřence, jež lze rekonstruovat na základě analýzy testamentů a testamentární praxe, jak ukázal např. Will Coster ve svém výzkumu kmotrovství ve vybraných oblastech Anglie 16. a 17. století.²⁵⁾ Tato problematika by v tuzemských poměrech byla postihnutelná zvláště v městském prostředí,²⁶⁾ pro které je, s ohledem na sociální strukturu obyvatelstva, logicky dochováno nejvíce raně novověkých souborů kšaftů, byť jejich stav a kompletnost pro většinu lokalit není zcela optimální.²⁷⁾ Venkovský prostor, kde se s testamenty sice setkáváme také už v období raného novověku, však s ohledem na nízký podíl osob, které měly co odkazovat, není až na výjimky prostředím k takovému výzkumu zcela přívětivé.²⁸⁾

23) Možnosti studia této problematiky na základě komparace údajů z matrik a evidenčních pramenů vrchnostenské proveniencce zmiňuje již J. GRULICH, „*Slavnostní okamžiky*“ – svatební a křestní obřady období raného novověku, s. 63, pozn. 55.

24) K tomuto tématu více L. NEKVAPIL, *Čelední služba v Čechách v raném novověku*, s. 255–257.

25) W. COSTER, *Baptism and Spiritual Kinship in Early Modern England*. Autor však konstatuje, že odkazy kmotřencům („sponzorství“) v testamentech v podstatě vymizely v průběhu 17. století jako následek reformačních změn v Anglii. Viz Tamtéž, s. 11, 97.

26) Matriční evidenci společně s testamenty pro výzkum sociálních sítí raně novověkých měšťanů (vč. studia kmotrovských vazeb) využil v českých poměrech např. Josef KADERÁBEK, *Sociální mobilita měšťanů v raném novověku. Příklad Slaného v letech 1610–1635*, *Historická demografie* 38, 2014, č. 1, s. 1–32.

27) Michaela HRUBÁ, *Možnosti (a limity) studia měšťanských testamentů 15. a 16. století na příkladu měst severozápadních Čech*, in: *Pozdně středověké testamenty v českých městech: prameny, metodologie a formy využití*, Praha 2006, s. 29–37, zde s. 34.

28) Alice VELKOVÁ, „*Kdyby mi pánbůh z tohoto světa povolati ráčil*.“ *Význam právních pořízení ve venkovské rodině v první polovině 19. století*, in: *19. století v nás: modely, instituce a reprezentace, které přetrvaly*, Praha 2008, s. 504–531, zde s. 504.

Kmotrovské vazby ve farnostech Hlinsko a Hostinné v polovině 17. století – komparativní sonda

V této stati jsme se rozhodli přiblížit problematiku kmotrovských vazeb v poddanském prostředí v nejstarším období, které je možné metodami historicko-demografického výzkumu na území Čech postihnout, tedy v polovině 17. století, a to pro oblasti, které můžeme z hlediska hospodářského a demografického označit v raném novověku za „protoindustriální“, alespoň v měřítku středovýchodní části Evropy. Vzhledem k dostupnosti matriční evidence pro polovinu 17. století a existenci soupisu obyvatel podle víry z roku 1651 jsme zvolili farnosti Hlinsko (severní okraj Českomoravské vrchoviny) a Hostinné (Krkonošské podhůří),²⁹⁾ kde jsme provedli základní analýzu kmotrovských vazeb z hlediska sociálního a náboženského, bez dalších ambic na postžení vývojových jevů zkoumaného fenoménu. Data pro farnost Hlinsko již byla v minulosti publikována,³⁰⁾ výsledky nově provedeného výzkumu pro farnost Hostinné se pak ukázaly jako vhodný komparativní materiál.³¹⁾

Hlinecká farnost se rozkládala na území tehdejšího panství Rychmburk, které představovalo vnitrozemní podhorské dominium³²⁾ s prvky venkovské řemeslné domácké výroby. Nacházelo se v jižní části Chrudimského kraje. Patřilo k oblastem s poměrně nekvalitní půdou (především hornatý jih), proto obživa tamních obyvatel byla závislá nejen na zemědělství (v nižších oblastech obilnářství, ve vyšších pak pěstování technických plodin a chov dobytka), ale i na jiných zdrojích. Domácká výroba se soustřeďovala zejména na textilní produkci, speciálně přadláctví a tkalcovství. Podle

29) K výzkumu byly využity nejstarší matriční knihy pro zmíněné farnosti: Státní oblastní archiv Zámorsk (dále SOA Zámorsk), Sběrka matrik Východočeského kraje, farní úřad Hlinsko, inv. č. 2191, sign. 213, fol. 1–142, matrika narozených, oddaných a zemřelých (dále NOZ), 1624–1702; Tamtéž, farní úřad Hostinné, inv. č. 2977, sign. 50-2, fol. 136–162, matrika NOZ, 1644–1652. Komparativním materiálem se stala data edice *Soupisu obyvatel podle víry z roku 1651*, viz Lenka MATUŠÍKOVÁ – Alena PAZDEROVÁ (edd.), *Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Chrudimsko*, Praha 2017 (pdf); Lenka MATUŠÍKOVÁ – Zlataše KUKÁNOVÁ – Magda ZÁHRADNÍKOVÁ (edd.), *Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Hradecko-Bydžovsko*, Praha 2017 (pdf).

30) L. NEKVAPIL, *Kmotrovské vazby ve farnosti Hlinsko*; TÝŽ, *Východočeští nekatolíci*, s. 129–141.

31) Historické prameny, ze kterých je pro analýzu těchto jevů čerpáno, jsme uvedli v poznámce č. 29.

32) Území rychmburského panství bylo typické značnými rozdíly v nadmořských výškách a v charakteru krajiny mezi níže položeným a úrodnějším severem (okolo 400 m n. m.) a hornatým značně zalesněným jihem (okolo 700 m n. m.).

tereziánského katastru byla příze zpracovávána převážně domácími tkalci, hotové plátno pak bylo prodáváno na domácích či moravských, případně pražských trzích.³³⁾ Zřejmě ve druhé polovině 17. století se zde rozvinul obchod lnem, ten byl skupován obchodníky a odvážen většinou do Trutnova,³⁴⁾ pravděpodobně v rámci nákladnického systému. Tradičním odvětvím na Rychmbursku bylo sklářství, které se zde začalo objevovat od 16. století, zejména v horských končinách, kde bylo možné zabezpečit dostatek paliva z okolních lesů.³⁵⁾ Důležitý výrobní obor zde představovalo rovněž železářství, které bylo rovněž závislé na velkých zásobách dřeva, ale také na dostatečných ložiscích rudy. Již v 15. století pracovalo na severním okraji Žďárských vrchů kromě samotných hutí také několik železných hamrů.³⁶⁾ Centrem hlinecké farnosti bylo městečko Hlinsko s kostelem Narození Panny Marie a s 372 evidovanými obyvateli staršími 12 let v roce 1651.³⁷⁾ Farnost zajišťovala duchovní správu pro 14 obcí a osad (vč. městysu Hlinsko), matrika však v 17. století evidovala církevní úkony dalších čtyř filiálních obvodů a řady lokalit v blízkém okolí.³⁸⁾

Panství Hostinné, jehož území se do značné míry geograficky krylo s hranicemi stejnojmenné farnosti, patřilo k oblastem s prokazatelnými prvky protoindustriální výroby, podobně jako sousední dominia v regionu Krkonošského podhůří (např. Jilemnice).³⁹⁾ Důležitou roli zde nejpozději od druhé poloviny 16. století hrála textilní produkce, v následujících obdobích dále rozšiřovaná. Například k roku 1593 máme doloženou zprávu, že v Hostinném nakoupili obchodníci ze skotského Glasgow plátenické zboží za několik tisíc zlatých. Třicetiletá válka pak přispěla ke zvýšení

33) Aleš CHALUPA, a kol. (edd.), *Tereziánský katastr český*, Sv. 1, Rustikál (kraje A–CH), Praha 1964, s. 317.

34) Alois CHALUPA, *O vzniku a rozvoji průmyslu hlineckého*, Hlinsko s. d., s. 7, in: Státní okresní archiv Chrudim, Archiv města Hlinska, inv. č. 499, Pamětní kniha města Hlinska 1836–1938.

35) Tamtéž, s. 3–4; A. CHALUPA a kol. (edd.), *Tereziánský katastr český*, Sv. 1, Rustikál, s. 319; Olga DRAHOTOVÁ a kol., *Historie sklářské výroby v českých zemích*, I. díl: od počátků do konce 19. století, Praha 2005, s. 206.

36) Miloš KREPS, *Železářství na Žďársku*, Brno 1970, s. 25; Gustav HOFMANN, *Soupis železných hutí a hamrů v Čechách v období feudalismu*, Praha 1964, s. 65.

37) L. MATUŠÍKOVÁ – A. PAZDEROVÁ (edd.), *Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Chrudimsko*, s. 1005–1013.

38) Viz SOA Zámorsk, Sbírka matrik Východočeského kraje, farní úřad Hlinsko, inv. č. 2191, sign. 213, matrika NOŽ, 1624–1702.

39) Tomáš ANĐEL, *Hostinné*, Hostinné 2018; Carl LEEDER, *Beiträge zur Geschichte von Arnau*, Bd. 1–2, Prag 1872–1873.

dodávek plátna pro armádu.⁴⁰⁾ Důležitým odvětvím zde bylo také dřevařství, kdy se v druhé polovině 16. století plavilo dřevo z Hostinného do Dvora Králové nad Labem a dále se dopravovalo až do Kutné Hory.⁴¹⁾ V polovině 17. století bylo na panství evidováno celkem 2 639 obyvatel starších 12 let, z toho 444 v městě Hostinném. To také bylo centrem farnosti se sídlem při děkanském kostele Nejsvětější Trojice.⁴²⁾ Do okruhu farnosti spadaly tři obce a další tři filiální obvody. Matrika pak obsahuje záznamy i z dalších lokalit v okolí, územně se tedy dotýká celkem 22 obcí a osad.⁴³⁾

Na následujících řádcích se pokusíme o komparaci základních parametrů kmotrovských vazeb a s římskokatolickým křtem souvisejících jevů, jež lze rekonstruovat na základě matriční evidence a údajů ze soupisu obyvatel podle víry z roku 1651 pro zmíněné „protoindustriální“ farnosti Hlinsko a Hostinné. Aby bylo možné takovou analýzu založenou na kvantitativních i kvalitativních přístupech provést, je třeba srovnávat se soupisem obyvatel data, která časově pocházejí ze stejného období, tedy ideálně z roku 1651. Údaje o křtech z tohoto roku tak využíváme v případě farnosti Hostinné, kde jsme zaznamenali celkem 214 těchto církevních úkonů, pokud jde o Hlinsko, zde bylo z důvodu nízkého ročního počtu křtů pracováno s obdobím 1645–1650, v dubnu 1650 bohužel matriční zápisy končí. V tomto časovém intervalu bylo evidováno celkem 476 křtů (včetně pěti párů dvojčat). Výjimkou co do volby období byl pouze jeden sledovaný ukazatel, konkrétně věk kmotrů, kde jsme vycházeli jen z evidence let 1649–1650, abychom předešli výraznějšímu zkreslení informací o věkových údajích osob, které je nutné (s ohledem na neexistující starší matriční evidenci) dopočítávat ze soupisu podle víry a jejichž obecně známou nespolehlivost jsme nechtěli podporovat přílišným rozšířením zkoumaného časového úseku.⁴⁴⁾

S ohledem na nutnost „spárovat“ záznamy o účastnících křestního obřadu s údaji ze soupisu obyvatel podle víry z roku 1651 (jména rodičů křtěnce, jména kmotrů, jejich bydliště, sociální postavení, náboženské vyznání, věk) jsme nuceni přijmout fakt, že celková výtěžnost dat se v případě jedno-

40) Jiří FLOUSEK a kol. (edd.), *Krkonoše. Příroda. Historie. Život*, Praha 2007, s. 503–512.

41) Tamtéž, s. 473–484.

42) L. MATUŠÍKOVÁ – Z. KUKÁNOVÁ – M. ZAHRADNÍKOVÁ (edd.), *Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Hradecko-Bydžovsko*, s. 280–336.

43) SOA Žámorsk, Sběrka matrik Východočeského kraje, farní úřad Hostinné, inv. č. 2977, sign. 50-2, matrika NOŽ, 1644–1652.

44) K nespolehlivosti věkových údajů evidovaných soupisem obyvatel podle víry 1651 blíže viz Eduard MAUR, *Problémy demografické struktury Čech v polovině 17. století*, Československý časopis historický 19, 1971, s. 839–869, zde zejm. s. 843.

značné identifikace všech účastníků křestního obřadu redukuje na 40 až 10 % všech excerpovaných záznamů. Důvodem je především charakter matričních zápisů, neustálenost příjmení v tomto období, stejně jako vysoká úmrtnost, což jsou faktory, které výrazně limitují možnosti dohledání a následné komparace údajů o jednotlivých osobách z obou pramenů.⁴⁵⁾

Pokud jde o samotnou křestní praxi v obou sledovaných oblastech, jsme zde opět odkázáni pouze na „řeč pramenů“, tedy křestních matrik. V Hlinsku byly matriční záznamy vyhotovovány v češtině, přičemž zde máme doloženou vcelku striktní účast tří kmotrů u křtu jednoho dítěte, výjimkou byly křty vícerčat, kdy každé z dětí mělo svoji trojici patronů. Dle formy jednotlivých zápisů je zřejmá i role (význam) samotných kmotrů, tedy se značnou mírou jistoty lze určit minimálně pozici toho hlavního (*levans*). Ve farnosti Hostinné byla matrika vedena latinsky, zápisy nám však oproti Hlinsku nedovolují určit přesnou úlohu kmotrů, jelikož až na několik ojedinělých výjimek byli na předních pozicích uváděni zásadně muži – kmotři, a to bez ohledu na pohlaví křtěnce. Opět zde ovšem naprosto spolehlivě fungovalo pravidlo tří kmotrů, v obou sledovaných farnostech pak i zásada „dva ku jedné“, tedy že u křtu dívky byly přítomny dvě kmotry a jeden kmostr, v případě křtu chlapce tomu bylo právě naopak.⁴⁶⁾

Jako prvním ze sledovaných parametrů kmotrovských vazeb ve farnostech Hlinsko a Hostinné jsme se zabývali geografickým horizontem kmotrů, tedy otázkou, zda rodiče dítěte volili kmotry spíše z obce, z níž sami pocházeli, případně zda žádali o kmotrovství osoby z jiných míst farnosti či panství (zejm. z městského prostředí jako centra farnosti), nebo dokonce hledali kmotry zcela mimo hranice takto vymezeného prostoru. Odpověď nám do značné míry nabízí následující tabulka (tab. 1), kde vidíme, že zcela shodně v případě obou studovaných lokalit byli až v 86 % případů voleni kmotři z území dané farnosti, což jistě souvisí jednak s omezováním pohybu poddaných v polovině 17. století, jednak se snahou o budování sociálních sítí měšťanů i venkovanů primárně v nejbližším okolí.⁴⁷⁾ Tato

45) Pro farnost Hlinsko se podařilo identifikovat oba rodiče křtěnce a alespoň dva kmotry ve 30 % případů, všechny kmotry pak ve 13 %. U Hostinného byla úspěšnost výrazně vyšší, oba rodiče a alespoň dva kmotry jsme identifikovali ve 40 % případů, u všech kmotrů byla úspěšnost 27%.

46) Blíže viz L. NEKVAPIL, *Východočestí nekatolíci*, s. 133–134; M. MELKESOVÁ, *ADHIBERI SOLENT*, s. 74–75. Důsledně dodržování pořadí kmotrů včetně pravidla „dva ku jedné“ v matričním zápisu dokládá pro město Slaný v první třetině 17. století J. KADEŘÁBEK, *Protireformace Slaného v letech 1610–1635*, s. 23, 26. Tato praxe se zde ustálila po roce 1623.

47) Většina kmotrů byla volena s ohledem na vyšší sociální status i místo bydliště; kmotři zpravidla pocházeli ze stejné obce jako rodiče křtěnce, případně

situace velmi úzce koresponduje s geografickým horizontem kmotrů ve stejné době na Chýnovsku (okr. Tábor), kde zhruba 88 % z nich pocházelo z míst vzdálených od bydliště křtěnce do 4 kilometrů, což představuje okruh, ve kterém se nacházela většina lokalit zmíněné farnosti.⁴⁸⁾

Vnitřně však již narážíme na poměrně velké rozdíly. Abychom zvětšili vzorek osob, rozdělili jsme kritéria na situaci, kdy známe původ všech kmotrů a případ, kdy se podařilo zjistit místo bydliště alespoň u dvou kmotrů. V našem příspěvku jsme rezignovali na detailní analýzu geografického původu kmotrů dle přesné vzdálenosti kmotra od bydliště křtěnce, ale vystačili jsme si „pouze“ se vstupní informací, zda kmotr pocházel ze stejné obce jako kmotřenec, pokud nikoliv, nacházelo-li se jeho bydliště uvnitř či vně hranic farnosti. I tak je výsledek vcelku zajímavý a nabízí nám v podstatě dva modely. První z nich reprezentuje případ Hlinska, kde jsme zjistili, že většina kmotrů (zhruba 60–80 %) pocházela z jiné obce než křtěné dítě. Při podrobnějším průzkumu je možné konstatovat, že touto lokalitou bylo centrum farnosti, tedy městys Hlinsko, odkud se také (při pohledu do tabulky č. 4) rekrutoval největší počet kmotrů, jejichž opakovaná účast na křtu v daném období byla mnohonásobná, čehož se podrobněji dotkneme dále. Strategii rodičů tak v tomto případě bylo především rozšířit svou sociální síť skrze navázání nového duchovního příbuzenství s osobami vyššího společenského postavení, zejména z městského prostředí, a to bez ohledu na měšťanský či venkovský původ těchto rodičů. Naznačený model v podstatě plně koresponduje se situací ve zmíněné jihočeské farnosti Chýnov, kde podíl kmotrů pocházejících z centra farnosti dosahoval v případě dětí z Chýnova až 90 %, u venkovských křtěnců přes 30 %. Tyto osoby se většinou stávaly kmotry hlavními, tedy v pozici *levans*.⁴⁹⁾

Druhý model představuje situace ve farnosti Hostinné, kde naprostá většina kmotrů (až 93 %) pocházela výhradně z bydliště křtěnce, byť vzdálenost jednotlivých evidovaných venkovských lokalit od centra farnosti zde byla v průměru přibližně poloviční (nejčastěji 1–4 kilometry vzdušnou čarou) než v případě Hlinska (cca 3–10 kilometrů).⁵⁰⁾ Rovněž seznam nej-

z nejbližšího okolí (do max. 20 kilometrů). Viz J. GRULICH, „*Slavnostní okamžiky*“ – *svatební a křesťní obřady období raného novověku*, s. 62.

48) M. MELKESOVÁ, *Geografický horizont křtu v polovině 17. století*, s. 235.

49) Tamtéž, s. 230–235.

50) V obou případech se jedná o standardní vzdálenost, ve které se zpravidla pohybovalo venkovské obyvatelstvo v polovině 17. století. Více viz Josef GRULICH – Hermann ZEITELHOFER, *Migrace jihočeského obyvatelstva v období před třicetiletou válkou a po jejím ukončení*, *Historická demografie* 22, 1998, s. 79–105.

oblíbenějších kmotrů a jejich frekvence účasti na křtech (tab. 4) se zdaleka neblížily parametrům hlineckým. Přitom jak jsme již naznačili, většina lokalit spadajících do okruhu farnosti Hostinné, byly obce geograficky úzce navázané na zmíněné město, jehož společenská stratifikace rovněž nabízela venkovánům nemalé možnosti rozšíření sociálních sítí mezi „elitní“ měšťany. Zde se však ukazuje výrazná uzavřenost poměrně rozsáhlých venkovských komunit podkrkonošské oblasti, kterou podporují i výsledky dalších dílčích výzkumů posledních let (např. velmi nízká sňatková migrace, tedy silná preference životních partnerů ze stejné obce).⁵¹⁾ Zde by však bylo záhodno provést i další sondy, které by naznačenou hypotézu uzavřenosti podobných venkovských lokalit potvrdily.⁵²⁾

Tab. 1: Geografický původ kmotrů ve farnostech Hlinsko a Hostinné v polovině 17. století

	Hlinsko (1645–1650)	Hostinné (1651)
celkový počet křtů (známe všechny kmotry)	63	58
všichni kmotři z obce křtěnce (%)	20,6	75,9
alespoň dva kmotři z obce křtěnce (%)	28,6	93,1
celkový počet křtů (známe alespoň dva kmotry)	77	85
alespoň dva kmotři z obce křtěnce (%)	42,9	85,9
minimální podíl kmotrů z dané farnosti/panství (%)	86,0	86,2

S geografickým původem kmotrů pak úzce souvisí také jejich sociální postavení (viz tab. 2). V případě hlinecké farnosti je opět jasně patrná orientace na kmotry pocházející z městského prostředí, kde celá třetina náležela k řemeslnické vrstvě, zatímco v Hostinném pouze necelých 20 %, často se navíc jednalo o řemeslníky venkovské. Zde naopak mezi kmotry převažovali tradiční představitelé vesnické společnosti, tedy sedláci (26 %) a ve shodném poměru také držitelé menších či drobných usedlostí (zahradníci). V obou lokalitách pak byly při křtech zastoupeny i osoby z nižších společenských

51) Š. NEKVAPIL JIRÁSKOVÁ, *Protoindustriální společnost*, s. 120–128, 280.

52) O „uzavřené společnosti“ se v raném novověku hovoří především ve spojitosti s městským prostorem, viz např. Jaroslav MILLER, *Uzavřená společnost a její nepřítelé. Město středovýchodní Evropy (1500–1700)*, Praha 2006. V rámci výzkumu sociálních sítí a problematiky kmotrovství v prostředí provinčního města užívá tento termín také J. KADĚŘÁBEK, *Protireformace Slaného v letech 1610–1635*, s. 11.

postů (podruzi, vdovy /bez ohledu na sociální status zemřelého manžela/ a lidé samostatně nehuspodařící), ovšem ve výrazně menším podílu. Jak víme již z jiných výzkumů, bylo snahou rodičů novorozence vybírat za kmotry osoby minimálně shodného sociálního postavení. Čím výše se oslovený kmotr nacházel v sociální hierarchii (zpravidla místní komunity), tím lépe. Pro rodiče představovala duchovní vazba vzniklá při křtu dítěte mezi jednotlivými účastníky obřadu nejjednodušší způsob rozšíření sociální sítě, což bylo podpořeno i skutečností, že odmítnutí žádosti o kmotrovství bylo v raném novověku považováno za společensky i nábožensky nevhodný až s urážkou hraničící akt, ke kterému se zřejmě nikdo s oblibou neuchyloval.⁵³⁾ Navíc zejména pro sociálně výše postavené osoby z okruhu měšťanů, vrchnostenských úředníků či samotné vrchnosti představovala účast na křtu nemanželských dětí či sirotek dle dobového vnímání vykonání dobrého skutku, který měl z náboženského hlediska nepochybný očistný účinek pro duši (za každé ke křtu odnesené dítě „jeden schodek do nebe“).⁵⁴⁾

Tab. 2: Sociální postavení kmotrů ve farnostech Hlinsko a Hostinné v polovině 17. století

	Hlinsko (1645–1650)		Hostinné (1651)	
	počet	podíl (%)	počet	podíl (%)
řemeslník	47	33,8	31	19,7
sedlák, hospodář	17	12,2	40	25,5
chalupník	12	8,6	1	0,6
zahradník	13	9,4	40	25,5
podruh, podruhyně	11	7,9	7	4,5
vdova	5	3,6	2	1,3
osoba samostatně nehuspodařící	13	9,4	16	10,2
ostatní	21	15,1	20	12,7
celkem	139	100,0	157	100,0

53) J. KADERÁBEK, *Sociální mobilita měšťanů v raném novověku*, s. 7.

54) M. MELKESOVÁ, *Geografický horizont křtu v polovině 17. století*, s. 222–223. Účast farníků s vyšším sociálním statutem v roli kmotrů dětí z nižších vrstev byla běžně doložena v 16. a 17. století i v anglickém prostředí, viz např. Dan BEAVER, 'Sown in dishonour; raised in glory'. *Death, ritual and social organization in northern Gloucestershire, 1590–1690*, *Social History* 17, 1992, č. 3, s. 389–419.

Následující tabulka (tab. 3) nám pak v podstatě doplňuje předchozí zjištění týkající se sociálního postavení kmotrů. Jak je patrné, ve farnosti Hlinsko, kde se křtů v roli kmotrů účastnili ve zvýšené míře příslušníci řemeslnické vrstvy, často figurující mezi opakovaně nejžádanějšími patrony, byl průměrný věk kmotrů o 6 let vyšší než v případě Hostinného, kde se křestní obřad odehrával téměř výhradně za účasti obyvatel stejné vesnice, ze které pocházelo dítě. Kmotry se přitom nestávali jen přímí nositelé sociálního statusu (měšťani, sedláci ad.), ale často se této role ujímali jejich manželky a v nezanedbatelném počtu případů také potomci.⁵⁵⁾ Kmotři mladší 20 let tvořili na Hlinecku téměř jedenáctiprocentní podíl, ve farnosti Hostinné pak zhruba osmiprocentní.

Tab. 3: Věk kmotrů ve farnostech Hlinsko a Hostinné v polovině 17. století

	Hlinsko (1649–1650)	Hostinné (1651)
celkový počet křtů v daném období	46	214
celkový počet identifikovaných kmotrů	47	161
průměrný věk	37,1	31,6
věkový medián	36	29
podíl kmotrů mladších 20 let (%)	10,6	8,1
podíl kmotrů mladších 18 let (%)	6,4	3,1

Zajímavou skutečností související s problematikou křtů v raném novověku, jak jsme naznačili již výše, je vytváření okruhu „oblíbených kmotrů“, jejichž volba ze strany rodičů křtěného dítěte dosahovala v konkrétním farním obvodu během vcelku krátkého období (5–10 let) úctyhodné četnosti (tab. 4). V případě farnosti Hlinsko se v letech 1645–1650 stal nejoblíbenějším kmotrem hlinecký pekař Jan Potměšil, jenž ve sledovaném časovém úseku v roli *levans* či *patrinus* figuroval sedmadvacetkrát, pětkrát potom také na pozici svědka (*testis*).⁵⁶⁾ S ohledem na roční počet křtů pohybuující se zde kolem stovky se jedná o poměrně vysokou vytíženost daného

55) V městském prostředí tuto praxi prokázal J. KADEŘÁBEK, *Protireformace Slaného v letech 1610–1635*, s. 25; TÝŽ, *Sociální mobilita měšťanů v raném novověku*, s. 9–10.

56) L. NEKVAPIL, *Východočeští nekatolíci*, s. 136–137, Tab. 11.

jedince.⁵⁷⁾ Výběr „tradičních“ kmotrů a kmoter patřil v raném novověku k typickým znakům především městského prostředí,⁵⁸⁾ přičemž se zdaleka netýkal pouze velkých měst, resp. čistě městských farností, ale také drobných poddanských měst a městeček coby center venkovských farností.⁵⁹⁾ V případě Hlinska se přitom nejednalo pouze o kmotry dětí pocházejících z městečka, ale v nezanedbatelné míře rovněž o děti venkovského původu, jejichž rodiče touto cestou hledali možnost rozšířit své sociální sítě v městském prostředí. Nepřekvapí tak, že mezi nejčastějšími jmény dominují zástupci mužského pohlaví coby nositelé sociálního postavení a prestiže. Většina z nejčastěji oslovovaných kmotrů totiž nebyla pouze řemeslníky či živnostníky, ale také zástupci městské samosprávy (radní).⁶⁰⁾ Přesto nelze ignorovat ani tvrzení M. Melkesové, že jedním z důvodů často opakované volby stejného jedince na post kmotra byl v polovině 17. století nedostatek kandidátů způsobený zejména poklesem počtu obyvatel v důsledku předchozích válečných útrap.⁶¹⁾

Do zmíněného konceptu nám nicméně příliš nezapadá situace ve druhé ze sledovaných lokalit, tedy v podkrkonošské farnosti Hostinné. Zde se sice do jisté míry také potvrdila praxe častějšího výběru kmotrů sociálně výše postavených (vrchnostenští úředníci a jejich příbuzní, rychtáři se svými rodinnými příslušníky), ovšem zdaleka v jejich případě nešlo o tak hojnou opakovanou účast při křtu, jako tomu bylo na Hlinecku. Navíc bydliště těchto osob nebylo striktně vázáno na centrum farnosti (tedy město Hostinné), kmotři pocházeli v obdobné míře i z vesnických obcí v jejím obvodu. Tuto skutečnost jsme již v předchozím výkladu dali do spojitosti s hypotetickou uzavřeností tamních venkovských lokalit, kde naprosto suverénně převažovala volba kmotrů z téže obce, ve které bydleli rodiče křtěnce, byt'

57) Ve farnosti Chýnov se v průběhu jednoho desetiletí v polovině 17. století někteří lidé stávali kmotry více než stokrát. M. MELKESOVÁ, *ADHIBERI SOLENT, QUI COMPATRES VOCANTUR*, s. 86.

58) Václav BŮŽEK et al., *Společnost českých zemí v raném novověku. Struktury, identity, konflikty*, Praha 2010, s. 396; J. KADEŘÁBEK, *Protireformace Slaného v letech 1610–1635*, s. 22.

59) Z nečetných výzkumů na toto téma můžeme jmenovat právě východočeské Hlinsko či jihočeský Chýnov, viz L. NEKVAPIL, *Kmotrovské vazby ve farnosti Hlinsko*; M. MELKESOVÁ, *ADHIBERI SOLENT, QUI COMPATRES VOCANTUR*.

60) Byť se jedná o městskou lokalitu, ve Slaném se před rokem 1622 účastnilo křtu v roli kmotrů až 46 % místních radních. J. KADEŘÁBEK, *Protireformace Slaného v letech 1610–1635*, s. 35.

61) M. MELKESOVÁ, *ADHIBERI SOLENT, QUI COMPATRES VOCANTUR*, s. 86.

vzdálenost těchto vesnic od Hostinného byla zpravidla velmi malá (většina z nich se nacházela od centra farnosti do pěti kilometrů vzdušnou čarou).

Tab. 4: Četnost nejoblíbenějších kmotrů při křtech ve farnostech Hlinsko a Hostinné v polovině 17. století

Hlinsko (1645–1650)				
jméno	náboženské vyznání	povolání	bydliště	celkem
Jan Potměšil	K	pekař	Hlinsko	32
Jan Zdráhal	K	krejčí	Hlinsko	24
Václav Tláškal	K	úředník	Hlinsko	19
Anna Sokolová	K	matka chalupníka	Hlinsko	18
Havel Kučera	K	podruh	Hlinsko	17
Jiřík Dřevíkovský (Bombergl)	K	hospodář	Hlinsko	17
Magdalena Jimramovská	N+	manželka rychtáře	Rybná	16
Jan Čermák	K	nový hospodář (?)	Kamenec u Poličky (?)	14
Jakub Prokop	K	barvíř, primátor	Hlinsko	13
Dorota Pražanová	K	manželka řezníka	Hlinsko	13
Tomáš Zykuška	K	úředník	Hlinsko	13
Hostinné (1651)				
jméno	náboženské vyznání	povolání	bydliště	celkem
Hans Hanneman	K	důchodní písař	Hostinné	7
Barbara Fischer	N+	dcera rychtáře	Horní Olešnice	4
Maria Schillder	K	manželka rychtáře	Chotěvice	4
Augustin Ossig	K	soukeník	Hostinné	4
Sebastian Klipper	K	postřihač, radní	Hostinné	4
Sabina Frenking	K	manželka purkrabího	Hostinné	4
Maria Baudisch	N+	manželka zahradníka	Horní Olešnice	3
Mathias Erben	N+	zahradník	Horní Brusnice	3
Catharina Giro	K	manželka zahradníka, šafářka	Vestřev	3
Merten Giro	K	zahradník	Vestřev	3
Wenzel Link	N+	sedlák	Prosečné	3

Poměrně specifickou otázkou, kterou je možné studovat pouze v nábožensky smíšených oblastech a na níž jsme se zde pokusili odpovědět jen v základních obrysech, je náboženská příslušnost kmotrů s ohledem na vyznání rodičů křtěnce. Cílem bylo zjistit, do jaké míry korespondovala víra rodičů s konfesijní orientací osob v pozici kmotrů. V případě farnosti Hlinsko jsme se problematikou hlouběji zabývali již v minulosti.⁶²⁾ Zjistili jsme, že na Hlinecku, kde podíl nekatolického obyvatelstva v polovině 17. století činil zhruba 64 %, ⁶³⁾ byl v této době svět obou konfesijních táborů ještě natolik provázán, alespoň ve venkovském prostoru, že se kmotry dítěte katolických rodičů zcela běžně stávali nekatolíci, a naopak. To koneckonců dokládá i níže připojená tabulka (tab. 5), byť je zřejmé, že jisté konfesijní preference zde existovaly. Na pozici hlavního kmotra však figurovali téměř výhradně katolíci, jejichž zastoupení i mezi nejžádanějšími kmotry bylo zcela evidentní (viz tab. 4), což s největší pravděpodobností souviselo jednak s jejich původem v městském prostředí, kde se přítomnost nekatolíků tolerovala jen obtížně, jednak s postojem faráře, jenž patrně odmítal nekatolíkům přistupovat ke křtu v roli hlavních kmotrů.⁶⁴⁾ Obdobná situace panovala v téže době také na Chýnovsku, kde i přes vysoký podíl katolického obyvatelstva (80 %) byli pro křest vybíráni všichni kmotři stejného vyznání (katolického), jako byl otec dítěte, pouze v jedné čtvrtině všech případů.⁶⁵⁾

Opět poněkud odlišně vypadala situace ve farnosti Hostinné. Ačkoliv se zde vyskytoval v polovině 17. století velmi podobný podíl nekatolíků jako na Hlinecku (68 % na panství Hostinné), vzájemné prolínání obou konfesijních táborů, alespoň z hlediska instituce kmotrovství, zde patrně není. Z tabulky č. 5 je naopak zřejmé, že náboženské vyznání rodičů křtěnce, ať už se jednalo o katolíky nebo nekatolíky, výrazně kopírovalo konfesijní příslušnost kmotrů. U nekatolických rodičů to platilo v podstatě stoprocentně, u katolíků se v několika případech na křtu objevili i kmotři opačného vyznání, ale tyto případy je možné považovat za marginální. Výběr nekatolických kmotrů pak také zcela převážil u smíšených párů, kde muž byl katolického vyznání. Vysvětlení tkví především v konfesijní mapě farnosti Hostinné, kde venkovské lokality patřily k silně nekatolickým oproti

62) L. NEKVAPIL, *Východočeští nekatolíci*, s. 138–141.

63) Tamtéž, s. 74, Tab. 3.

64) Proměnu křestní praxe v souvislosti se změnou náboženských (a sociálních) poměrů po roce 1620 v městském prostředí přiblížil na příkladu města Slaný J. KADĚŘÁBEK, *Protireformace Slaného v letech 1610–1635*, s. 26–27, 30.

65) M. MELKESOVÁ, *ADHIBERI SOLENT, QUI COMPATRES VOCANTUR*, s. 79–80.

městu Hostinné, kde naopak většina obyvatel vyznávala katolickou víru (83 %). Pokud tuto skutečnost dáme do souvislosti s výše nastíněným předpokladem uzavřenosti venkovských lokalit v této podkrkonošské oblasti, výsledek nás nemůže příliš překvapit.

Na druhou stranu je třeba držet na paměti možnosti a limity výzkumu realizovaného na základě soupisu obyvatel podle víry z roku 1651, jehož vypovídací hodnota nemusí ve všech aspektech působit zcela věrohodně.⁶⁶⁾ S ohledem na účel vzniku soupisu, jehož smyslem bylo prokázat úspěšnost dosavadního rekatolizačního postupu v zemi po skončení třicetileté války, snad můžeme údaje o náboženské příslušnosti evidovaných osob považovat za odpovídající.

Tab. 5: Četnost výskytu nekatolických kmotrů při křtech ve farnostech Hlinsko a Hostinné v polovině 17. století

	katolický rodičovský pár		nekatolický rodičovský pár		smíšený rodičovský pár (muž katolík)	
	Hlinsko	Hostinné	Hlinsko	Hostinné	Hlinsko	Hostinné
jeden nekatolický kmostr	12	2	4	-	1	-
dva nekatoličtí kmotři	3	1	1	12	-	1
tři nekatoličtí kmotři	-	1	2	9	-	5
celkem	15	4	7	21	1	6
celkem rodičovských párů s katolickými kmotry	23	20	12	-	2	-

Zajímavou problematiku s ohledem na studium sociálních sítí a jejich budování představuje otázka původu křestních jmen, především v kontextu instituce kmotrovství. Touto záležitostí, tedy udílením křestních jmen a úlohou kmotrů v tomto procesu, se již v 80. letech minulého století zabýval například J. Dupâquier.⁶⁷⁾ Americká historička a odbornice na anglické středověké dějiny B. Hanawalt specifikovala troji roli kmotrů: kromě obdarování dětí v souvislosti s jejich narozením a „sponzorstvím“ ve prospěch

66) K možností a limitům pramene více viz L. NEKVAPIL, *Východočeští nekatolíci*, s. 20–23.

67) Jacques DUPÂQUIER, *Naming-Practices, Godparenthood, and Kinship in the Vexin, 1540–1900*, *Journal of Family History* 6, 1981, s. 135–155.

kmotřence sporadicky zakotveným v závětech kmotrů spočívala jejich důležitá úloha v hojném pojmenovávání křtěnců.⁶⁸⁾ Vliv kmotra na výběr jména křtěného dítěte je v českém prostředí raného novověku přinejmenším diskutabilní. Obecně se předpokládá, že volba jména byla především záležitostí samotných rodičů, jistou váhu ale mohla mít i autorita kněze, jenž prováděl křestní obřad, případně jednoho ze zúčastněných kmotrů (zpravidla *levans*).⁶⁹⁾ Poněkud jiná je pak otázka, do jaké míry dostávalo dítě jméno právě po jednom ze svých kmotrů.⁷⁰⁾

Abychom úlohu kmotrů v tomto procesu podpořili, případně vyvrátili, pokusili jsme se po vzoru jiných dílčích výzkumů na toto téma⁷¹⁾ zpracovat analýzu původu jmen v námi sledovaných farnostech Hlinsko a Hostinné v polovině 17. století na základě matriční evidence. Výsledky jsou prezentovány v tabulce č. 6, která uvádí, kolik nově narozených dětí sdílelo své jméno s jedním nebo dvěma kmotry, s rodiči dítěte, případně bylo kombinací obou případů. Jako již tradičně musíme konstatovat, že v obou lokalitách vypadala situace poněkud odlišně. Zatímco v Hlinsku souvisela udílená jména se jmény kmotrů či rodičů křtěnce jen v jedné třetině všech případů, ve farnosti Hostinné naopak značná část dětí dostávala jméno buď po jednom z kmotrů (28–40 % případů), nebo po rodičích (min. 11 % případů), eventuelně v kombinaci obou variant. Rozdíly v udílení jmen z genderového hlediska byly zanedbatelné, snad jen s výjimkou Hostinného, kde jména po rodičích častěji dostávali chlapci (16 %) než dívky (6 %), což jistě souviselo s rodovou tradicí mužského následnictví. Mimořádně výraznou roli kmotrů v tomto ohledu tedy úplně potvrdit nemůžeme (více než polovina dětí dostávala naprosto odlišná jména), jistý vliv ale nepopíratelně měli. Ještě mnohem nižší podíl jmen dětí korespondujících se jmény rodičů a kmotrů byl prokázán v jihočeské farnosti Chýnov (celkem 21 % případů),⁷²⁾ naopak velmi podobné hodnoty jako v Hostinném byly

68) Barbara A. HANAWALT, *The Ties That Bound. Peasant Families in Medieval England*, New York – Oxford 1986, s. 248. Tento názor podpořil rovněž W. COSTER, *Baptism and Spiritual Kinship in Early Modern England*, s. 167 nn.

69) J. GRULICH, „*Slavnostní okamžiky*“ – *svatební a křestní obřady období raného novověku*, s. 65.

70) H. Stoklasová zdůrazňuje hojně předávání křestních jmen kmotrů křtěncům oproti jménům rodičů, která byla volena pouze v zanedbatelné míře, viz H. STOKLASOVÁ, *Katolické přechodové rituály v českých zemích*, s. 112–113.

71) J. GRULICH, „*Slavnostní okamžiky*“ – *svatební a křestní obřady období raného novověku*, s. 65–66; W. COSTER, *Baptism and Spiritual Kinship in Early Modern England*, s. 171 nn.

72) J. GRULICH, „*Slavnostní okamžiky*“ – *svatební a křestní obřady období raného novověku*, s. 65.

zjištěny v protoindustriální farnosti Almondbury nedaleko anglického Leedsu v letech 1559–1579.⁷³⁾ Nízký podíl křestních jmen nesouvisejících se jmény rodičů se odvíjí také od dobových požadavků církve, která obecně nebyla nakloněna udílení jmen po příbuzných osobách, naopak podporovala pojmenovávání křtěnců po světcích, jejichž skutky pak měli dotyční v životě následovat.⁷⁴⁾

Tab. 6: Původ křestního jména dítěte udíleného při křtech ve farnostech Hlinsko a Hostinné v polovině 17. století

Hlinsko (1645–1650)						
dítě sdílí jméno s:	chlapec		dívka		celkem	
	počet	podíl (%)	počet	podíl (%)	počet	podíl (%)
jeden z kmotrů	15	16,7	14	17,1	29	16,9
dva kmotři	2	2,2	0	0,0	2	1,2
rodič a jeden kmotr	6	6,7	4	4,9	10	5,8
rodič a dva kmotři	0	0,0	0	0,0	0	0,0
rodič	9	10,0	6	7,3	15	8,7
neprokázáno	58	64,4	58	70,7	116	67,4
celkem	90	100,0	82	100,0	172	100,0
Hostinné (1651)						
dítě sdílí jméno s:	chlapec		dívka		celkem	
	počet	podíl (%)	počet	podíl (%)	počet	podíl (%)
jeden z kmotrů	26	24,8	33	30,3	59	27,6
dva kmotři	5	4,8	8	7,3	13	6,1
rodič a jeden kmotr	9	8,6	5	4,6	14	6,5
rodič a dva kmotři	1	1,0	2	1,8	3	1,4
rodič	17	16,2	6	5,5	23	10,7
neprokázáno	47	44,8	55	50,5	102	47,7
celkem	105	100,0	109	100,0	214	100,0

73) V této farnosti souviselo křestní jméno dítěte s jedním z kmotrů alespoň ve 42 % případů, s jedním z rodičů pak v 6 %. W. COSTER, *Baptism and Spiritual Kinship in Early Modern England*, s. 172, Table 6.2.

74) J. GRULICH, „*Slavnostní okamžiky*“ – *svatební a křestní obřady období raného novověku*, s. 63.

Nakonec si stran křestních jmen dovolme drobnou poznámku na okraj. Pokud jsme konstatovali, že nadpoloviční podíl jmen křtěnců v obou farnostech vůbec nesouvisel se jmény jejich rodičů a kmotrů, můžeme vznést různé hypotézy, které nám pomohou pochopit mechanismus jejich skutečného výběru. Jako první se nabízí popularita konkrétního křestního jména daná příklonem obyvatelstva ke kultu místního svěťce. Logickou možností je zde sledování zasvěcení lokálních církevních staveb, oltářů, náboženských bratrstev apod. S výjimkou v dané době (a ve venkovském prostoru) všeobecně oblíbených křestních jmen jako Dorota či Jan,⁷⁵⁾ která se vyskytují v obou sledovaných oblastech v *de facto* shodném poměru, však nelze s ohledem na místní tradiční světecké kultury hledat v jejich výběru nejspíš žádné zákonitosti (viz tab. 7). M. Melkesová v souvislosti s výběrem křestních jmen počítá s jejich odlišnou množinou ve venkovském a městském prostředí, danou mj. i větší odvážností městského obyvatelstva ve volbě netradičních jmen, což dokládá na těch, která byla ve farnosti Chýnov udělena v období let 1645–1654 pouze jedenkrát. Drtivá většina z nich byla dána právě dítěti pocházejícímu z jednoho ze dvou městeček, která se nacházela na území zmíněné farnosti (Chýnov, Ratibořské Hory).⁷⁶⁾ Takováto praxe se však v Hlinsku ani Hostinném nepotvrdila, naopak většina jmen, která nesouvisela se jménem žádného z hlavních účastníků křestního obřadu, byla udělena dítěti pocházejícímu z venkovského prostředí.

To, že ve farnosti Hlinsko nacházíme na čelních místech zcela odlišná křestní jména než v Hostinném, je vzhledem ke geografické a zčásti i jazykové vzdálenosti obou lokalit vcelku předpokládaný fakt. Žádná ze jmen však přímo nekorespondují se jmény tradičních místních patronů, snad jen s výjimkou nehasnoucí popularity „univerzálního“ mariánského kultu, která nepochybně zajistila první příčku mezi dívčími jmény udílenými v roce 1651 ve farnosti Hostinné právě Marii. Je třeba si také uvědomit, že s ohledem na vysoký počet dětí narozených v rámci jedné rodiny (v celozemském průměru 5–6) i značnou míru dětské úmrtnosti (až 50 %) v 17. století musela být paleta oblíbených křestních jmen přece jen pestřejší, zvláště pokud

75) Tato jména požívala ve sledovaném období značné popularity i v jiných oblastech, viz např. J. GRULICH, „*Slavnostní okamžiky*“ – *svatební a křestní obřady období raného novověku*, s. 63–66.

76) Hlavní faktory tohoto jevu vidí autorka zejména ve vyšší koncentraci narozených dětí v městském prostředí, v působení různorodější komunity lidí než na venkově, přináležející k elitním sociálním vrstvám obyvatel, ve zcestovalosti místních obchodníků a řemeslníků či vzdělanosti a šíři sociálních kontaktů. Viz M. MELKESOVÁ, *Geografický horizont křtu v polovině 17. století*, s. 226–230.

vezmeme v úvahu pravidlo, podle kterého se nemělo opakovaně udílet jméno po zemřelém sourozenci (ačkoliv víme, že ani to nebylo v praxi striktně dodržováno). Abychom byli schopni případné principy udílení jmen křtěncům dešifrovat, museli bychom zřejmě celou problematiku studovat v mnohem širším kontextu časovém, příbuzenském (na základě rekonstrukce rodin), i s ohledem na dobrou znalost místních tradic.

Tab. 7: Nejčastější křestní jména bez vazby na jména rodičů a kmotrů udílená ve farnostech Hlinsko a Hostinné v polovině 17. století

Hlinsko (1645–1650)		Hostinné (1651)	
jména křtěnců nesouvisející se jmény rodičů a kmotrů	četnost výskytu	jména křtěnců nesouvisející se jmény rodičů a kmotrů	četnost výskytu
Salomena	12	Marie	16
Dorota	11	Adam	10
Kateřina	11	Dorota	9
Matěj/Matyáš	9	Jiří	9
Václav	9	Jan	9
Jan	7	Alžběta	8
Anna	6	Rozina	8
Tomáš	6	Bedřich	7
Jiří	4	Zuzana	6
Martin	4	Sabina	5

Závěrem

Instituce kmotrovství v období raného novověku představuje poměrně komplikované a mnohovrstevnaté téma, kde odpovědi na otázky týkající se jednotlivých zkoumaných aspektů často leží pouze v rovině hypotéz. V rámci studia této problematiky jsme limitováni okolnostmi, které souvisí zejména s dynamikou vývoje významu a funkce křtu a kmotrovských vazeb v 16. a 17. století v různých regionech s ohledem na probíhající sociální a náboženské změny. Jedním z úskalí je (prozatím) nedostatek srovnávacího materiálu, díky kterému bychom byli schopni téma křtu a kmotrovství v raném novověku zhodnotit napříč regiony definovanými právě odlišnými geografickými, hospodářskými či demografickými charakteristikami.

Druhým problémem, který se úzce dotýká dostupnosti a kvality pramenů základny, je vůbec míra komparativity výsledků jednotlivých výzkumů. Pokud už takové výstupy k dispozici máme, při pokusu o jejich

srovnání však nezřídka nastává situace, kdy se nám nedaří najít nějaké univerzální vzorce chování studiu podrobených lokálních společností, byť jsme pro komparaci zvolili zdánlivě podobné správní jednotky v témže čase. K takovému zjištění jsme došli i v rámci této studie, kdy jsme se pokusili porovnat parametry instituce kmotrovství a s ní související jevy na příkladu dvou geograficky a hospodářsky podobných lokalit – „protoindustriálních“ farností Hlinsko a Hostinné, nacházejících se v různých částech východočeského regionu. V řadě aspektů týkajících se křtu a kmotrovských vazeb se obyvatelstvo těchto farností chovalo odlišně. Ať už se jednalo o sociální strukturu kmotrů, jejich věk, geografický původ, náboženské vyznání, opakovanou volbu nejoblíbenějších kmotrů, výběr křestních jmen, ve všech parametrech jsme zaznamenali více či méně rozdílné strategie.

Zatímco obyvatelé venkovských lokalit na Hlinecku byli výrazně provázáni s centrem farnosti a jeho místními elitami v podobě řemeslníků a představitelů tamní samosprávy, v případě farnosti Hostinné vidíme naopak sociálně uzavřené vesnické obce, jejichž kontakty s městským prostředím byly z hlediska kmotrovských vazeb poněkud omezené. Situace ve farnosti Hlinsko do značné míry korespondovala s jihočeským Chýnovskem, jak jsme průběžně dokládali příslušnými srovnáními. Otázkou je, do jaké míry mola být rozdílná praxe v utváření kmotrovských vazeb dána odlišnou nacionalitou obou lokalit, byť i Hostinné je třeba (vedle českého Hlinecka) považovat spíše za oblast smíšenou, než čistě německou. Bohužel pro stanovení dalších závěrů nemáme k dispozici další dílčí výzkumy především z oblasti Podkrkonoší, které by nám pomohly potvrdit či vyvrátit hypotézu týkající se sociální uzavřенosti podhorských lokalit.

GODPARENTHOOD IN THE “PROTO-INDUSTRIAL” REGIONS OF EAST BOHEMIA IN THE MID-17TH CENTURY

This study focuses on a subject that has not yet attracted much scholarly attention – the issue of godparenthood in rural Bohemia during the Early Modern era. In the first part, the authors present a possible methodology for research into godparenthood, drawing primarily on quantitative approaches to social history (historical demographic approaches). When researching the mid-17th century (which is the earliest period for which research on this issue can be conducted), quantitative methods – alongside a limited application of prosopography – essentially represent the only viable way of studying godparenthood in both urban communities and rural areas. The authors then identify key research questions that can be asked in view of the extent of the source material available for the investigated territory. These questions include issues such as baptisms and the relationships between children and parents who were deemed by society to be disreputable, the religious affiliation of godparents in the fragmented religious landscape of the Baroque era, the changing perception and functions of godparenthood over a lengthy timespan, or the extent of godparents’ actual influence over their godchild’s upbringing.

The findings of the study include a comparison of the structure and nature of godparent/godchild relationships in the mid-17th century focusing on two East Bohemian regions whose specific socio-economic features mean that they can be categorized as proto-industrial regions. These are the parishes of Hlinsko (in the northern part of the Bohemian-Moravian Uplands) and Hostinné (in the foothills of the Krkonoše mountains); vital records from both parishes dating from the mid-17th century have been relatively well preserved. Data excerpted from these records underwent comparative analysis alongside the data taken from records of the population (classified according to religious affiliation) dating from 1651; this produced interesting findings of relevance for demographic, social and religious history. The two investigated parishes differed in the practices they used for baptisms and the selection of godparents. At Hlinsko an important role was played by the town – an important local socio-economic centre, which was the home of many of the most sought-after godparents for children from the surrounding villages. By contrast, the situation in the Hostinné parish was characterized by a high degree of insularity in its rural communities; although the parish

had only one major urban centre (Hostinné itself), most godparents were recruited from the baptized child's native village. This can be attributed not only to established patterns of social behaviour among the population, but also to the geographic and economic characteristics of the area (large villages with well-developed home-based trades). The geographical horizons of godparenthood were found to be the same in both investigated regions; 86 % of godparents were from the same parish (or estate). This is fully in line with the restrictions on the movement of the subject population during the 16th and especially the 17th century. With regard to the religious affiliation of godparents and the extent to which this corresponded with the parent's affiliation, it is evident that this factor did not play a significant role in either of the investigated parishes – though at Hostinné there was a substantially larger proportion of baptized children whose parents were of the same affiliation as their godparents (mainly Catholics). The study also offers answers to other questions concerning godparenthood in the proto-industrial regions of East Bohemia within the social and religious context of the investigated period.